

Az irodalom és a film párbeszéde

KönyvtárMozi szakmai nap
Bródy Sándor Könyvtár, Eger
2024. szeptember 23.

Kusper Judit, EKKE

„A filmtörténet a legjobb tanítómester.”
(Wim Wenders)

„Képek által uralt világban élünk. Fiatalok milliói pörgetik a digitális univerzum végtelen képfolyamát anélkül, hogy fel lennének vértézve azzal a tudással, hogyan olvassák és interpretálják ezt a speciális nyelvet. A látás ábécéjét is meg kell tanítani ahhoz, hogy a fiatalabb generációk felelősségteljesen és magabiztosan használhassák a vizuális nyelvet.”

https://hvg.hu/kultura/20240920_wim-wenders-budapest-klasszikus-film-maraton

Mit olvasunk, mit nézünk?

- Kik az egyes műfajok befogadói?
- Hogyan változnak az olvasási, médiafogyasztási szokások?
- Kapcsolódási pontok – történetiség
- Adaptációk
- Narratív sémák, elbeszélőnyelvek

Befogadói attitűd

- Változó olvasási szokások, megmerevedett kánonok
- Távolodó nyelv – sodródó hasadék
- A film nyelve mindig aktuális
- Gyorsan változó képiség és nyelv
- Irodalomtörténet és filmtörténet – lehetséges párbeszéd

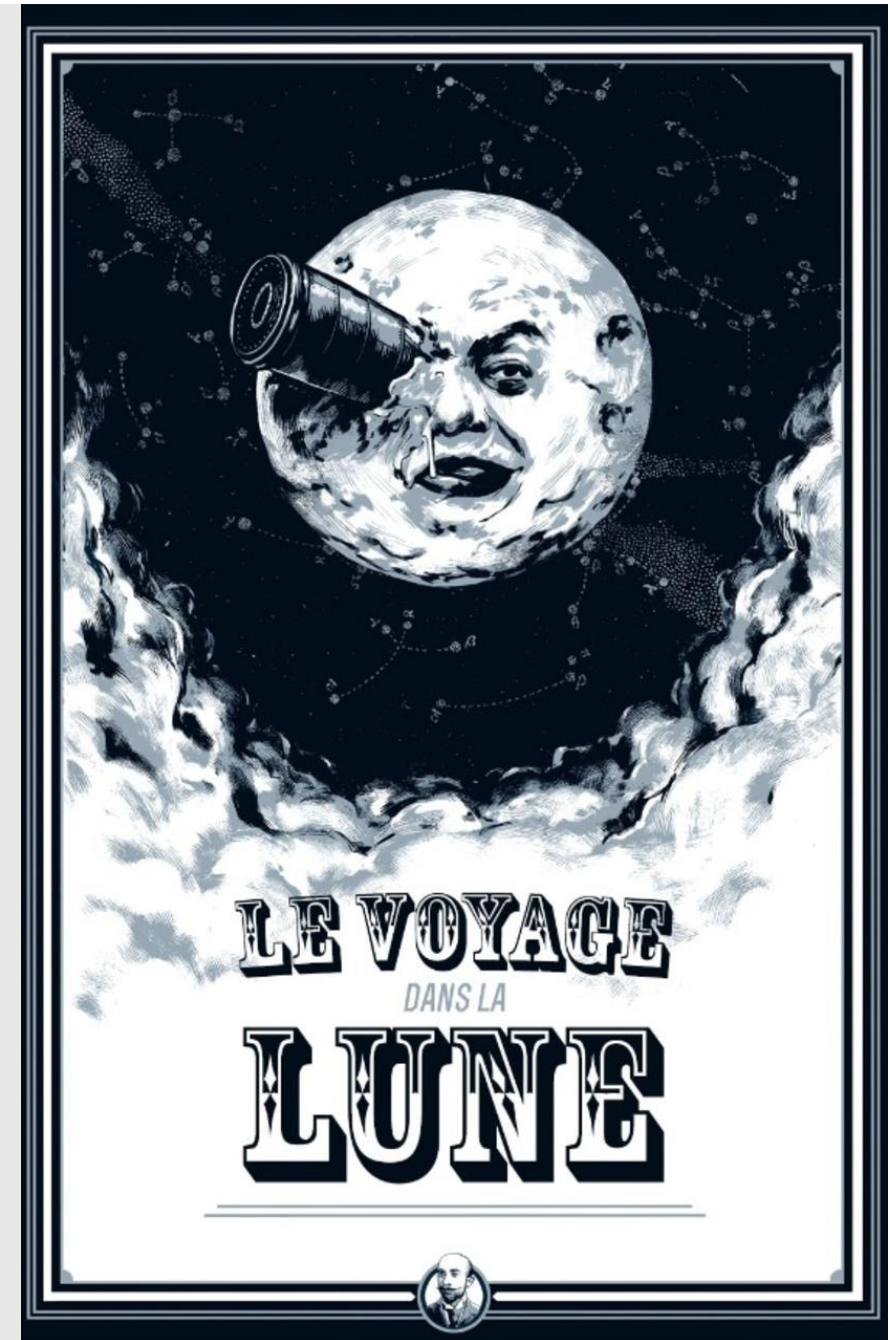
A filmnyelv kialakulása

- Rögzített életképek – a képiség dominál, impresszionista. Pl. Lumière fivérek (kinematográf elkészítése)
- 1895. dec. 28.: a világ első kereskedelmi célú vetítése: 10 rövidfilm, pl. A munkaidő vége; A megrögzött öntöző; A kisbaba reggelije
- A vonat érkezése
- Nincs kidolgozott narratíva, a pillanat, a benyomás rögzítése válik fontossá
- Olyan, ami nem elbeszélhető – új formanyelv

Narratívák

- Némafilm: egy történet elmesélése, követni kell a nyelvben kialakult narratív sémákat
- Nem a nyelv, hanem a képi szerkezet hozza létre a narratív sémát: előttünk játszódik, cselekményt szemlélünk.
- Több jelenet, több beállítás, szerkesztés.
- Elbeszéléstechnikája közelebb van a drámához, mint az epikához (dráma=„csinálni”)
- Vagy: pikareszk regény: a jelenetek egymással felcserélhetők (van eleje és vége, a közepe epizódok sorából áll)
- Méliès: Utazás a Holdba (1902) (adaptáció! – Verne, Welles)

(Nagy)játékfilmek

- Már az 1910-es években
- Árnyaltabb történetmesélés
- Alkalmazza a 19. századi epika vívmányait (amik nem is annyira újak): epika, novella (tömörség!), dráma (szerkezet)
- Expozíció, bonyodalom, tetőpont, lezárás
- Lineáris történetmesélés
- Több szálon futó cselekmény
- Fokalizáció (külső, belső, mindentudó elbeszélő)
- Pl. Chaplin: A csavargó (1915, 32 perc)

Filmnyelv és irodalmi nyelv kapcsolata

- Szerkezet
- A cselekmény pszichológiai megalapozottsága
- Hősközpontúság
- A cselekmény ok-okozatisága
- Epizódok
- Kettős szál (pl. fő motiváció és szerelmi szál)
- Linearitás és/vagy flash back
- (Általában) mindentudó elbeszélő
- Minden részletnek ismertté kell válni (nem marad titok)
- Kb. az 1960-as évekig, de alapvetően máig

Adaptációk

- A mai nyílt kánon elsősorban adaptációként értelmezi a film és irodalom kapcsolatát (pl. érettségi tételek)
- Már Méliès is készít adaptációkat (Hamlet, Képzelt beteg) – még csak jelenetek
- Mediális kapcsolatok – a történetek közvetítésének helye áthelyeződik
- Már az 1910-es adaptációk is előrevetítik egy új jelenség megszületését: tisztelgés, máshogy elmesélés (nagy nemzeti alkotások megfilmesítése) (Pl. Az aranyember, 1918, Korda Sándor – némafilm!; Bánk bán, 1914-15, némafilm!)

Adaptációk

- A nemzeti irodalom jelentős szövegei
- Történelmi regények megfilmesítése
- Különböző kapcsolódások:
 - **Transzpozíció:** Hűen követi az eredeti művet
 - **Szabad adaptáció:** új elemeket épít be, változtat a szerkezeten, de az intenció megmarad
 - **Egyéni interpretáció:** tudatosan eltér az eredeti műtől
 - **Kölcsönzés:** csak ötletnek használja az eredeti művet

Traszpozíció

- A legtöbb, nyílt kánonhoz kapcsolódó mű
- Történelmi regények, nemzeti irodalom nagy alkotásai
- Pl. **Zsurzs Éva** rendezései
 - Abigél (1978)
 - A fekete város (1971)
 - A koppányi aga testamentuma (1967)
 - A névtelen vár (1981)
 - A helység kalapácsa (1965)
 - A sárga rózsza (1968)
- **Várkonyi Zoltán**: Egri csillagok (1968)

Transzpozíció – kötelező olvasmányok helyett?

- Érettségi tételként: az eredeti mű és a film különbsége (pl. Örkény: Tóték – Fábri: Isten hozta, őrnagy úr!)
- Hosszú és/vagy megközelíthetetlen mű helyett filmet vetíteni (Antigoné, Hamlet, Rómeó és Júlia, 19. századi nagyregények) – DE: nem mindig transzpozíció, sokszor szabad adaptáció!
- Fontos reflektálni a mediális különbségre!

Lehetséges feldolgozás: **Hamlet**

- Megismerkedés különböző adaptációkkal: az ismerttől az ismeretlen felé
- Az oroszlánc király (1994) (kölcsonzás) – konfliktus, archetípusok megismerése, ábrázolásmód (karakter, hang, környezet stb.)
- Panelek: féltékenység, gyilkosság, bosszú, vívódó hős, titok, hazugság, kísértetek – műfaji párhuzamok, pl. thriller
- Hamlet (1996) – minden idők legjobb Hamlet filmje?; először dolgozták fel egy dráma teljes szövegét filmen; Oscar-jelölés – a kultusz kérdése, színészek szerepe: Kenneth Branagh
- Eredeti szöveg megismerése

Olvasás vagy mozi?

- Két különböző tevékenység, más belevonódás
- Nem helyettesítésként, hanem önálló élményforrásként szükséges beépíteni a filmet!
- Nem „film és irodalom”, hanem „a film mint irodalom”
- Önálló interpretációs technikák
- Olyan művészeti forrást jelent, amihez máshol, máshogy nem jutnak hozzá a befogadók
- Kortárs filmek beépítése a kulturális repertoárba

Népszerű műfajok: szuperhősfilmek

- Mesék és mítoszok világa
- Hősök, akik az egész világot megmentik (eposzszerűség)
- Közösségek
- Archetipikus minták: az irodalomban nehezen fellelhető archetípusokra is találhatunk példákat – a személyiségfejlődés szempontjából kiemelten fontos

Disztópiák

- A felnőtte válás metaforái
- A fiatal felnőttek útkeresése: egy kiüresedett világban új szabályok felállítása
- A kortárs disztópiákban tinik a főszereplők
- Saját problémáik, korosztály-specifikus műfaj
- Pl.: A beavatott; Az éhezők viadala; Csúfok; Az útvesztő, Az emlékek őre

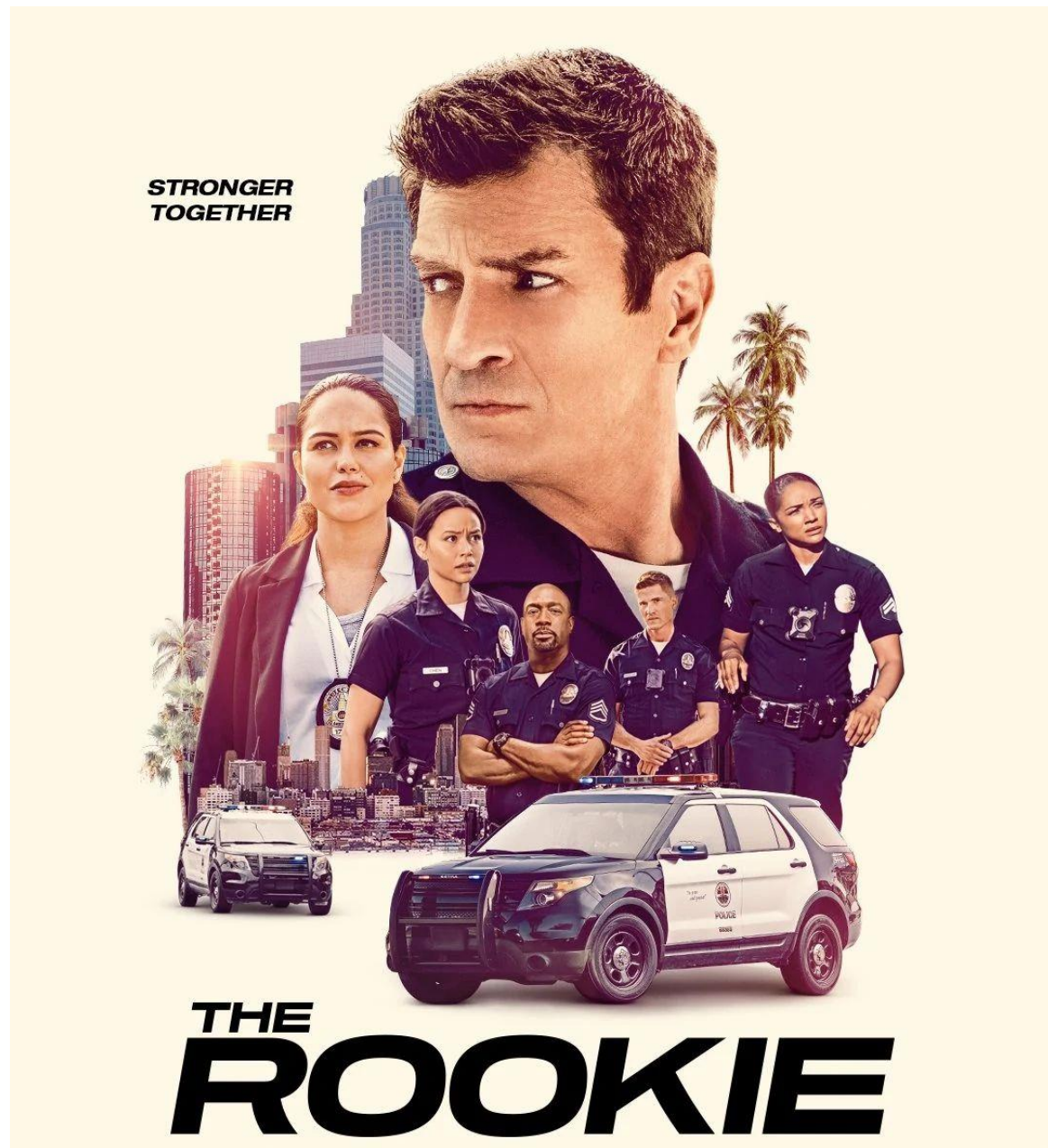
Fantasy

- Az ember antropológiai igénye a mesére, a szimbolikus megértésre
- Hasonló a szuperhős-mozikhoz
- Különböző korosztályokat céloz meg, eleve fantáziavilágban építkeznek (a szh-mozi a jelenből, a reálisból indul ki).
- Középkor-jellegű vagy határátlépéses fantasyk (A Gyűrűk Ura, Harry Potter, Narnia krónikái – mind adaptációk, de a filmnek nagy szerepe van a sikerben, ismertségben)

Sci-fi

- A tudomány és a társadalmak aktuális kérdései – szimbolikus keretbe zárva
- Kiindulópontként a reális világ elemei jelennek meg, a határátlépés segítségével a kérdés/probléma áthelyeződik egy elképzelt jövőbe, párhuzamos valóságba
- Csillagok háborúja, Avatar, A 3-test-probléma, Manifest

Krimi

- Klasszikus és modern műfaj egyszerre
- Változatos detektívtípusok
- Rendőrkrimik
- A zseniális nyomozó megfejti a talányt
- A zseni mindig kilóg a sorból
- Poirot- és Miss Marple-sorozatok; rendőrsorozatok: Az újonc, NCIS stb.
- Jó és a rossz párharca, másság elfogadása stb.

Horror, thriller

- A félelem kivetülése és áthelyezése
- Kísérlet a végtelenségig vinni a borzalmat, biztonságos közegben legyőzni
- Tinihorrorok: Stranger Things, Mad God, Last of Us
- Gyerekhősök, akik megküzdnek a borzalommal

Sorozatok

- A folytatás vágya, az élmény meghosszabbítása
- Családtaggá váló főhősök
- A befogadás ideje így kb. annyi lesz, mint egy nagyregény olvasásáé
- Ragaszkodás, visszatérés
- Rejtély az egyes epizódok között: közös gondolkodás
- Gyakran egyéni interpretáció vagy kölcsönzés

Film és populáris irodalom

- Zsánerek, keveredő műfajok
- Ismerősség: a befogadás elindítása, innen el lehet jutni további művekhez
- Korosztály-specifikus
- Narratív sémák ismerőssége: mesék, mítoszok, szerelmi történetek, krimi, horror, fantasy, sci-fi – és ezek mindenféle keveréke
- Mit ismerhetnek meg általuk? – narratív sémák, kulturális tudáselemek, archetípusok, nyelvi regiszterek, aktuális problémafelvetések

The image shows the iconic Hollywood sign, a large white sculpture of the word "HOLLYWOOD" in all caps, set against a clear blue sky. The sign is mounted on a hillside covered in dry, brownish vegetation. In the background, there are some utility poles and a fence line on the ridge.

HOLLYWOOD

KÖSZÖNÖM A FIGYELMET!

KUSPER.JUDIT@UNI-ESZTERHAZY.HU